IV. Harač

Gacka polje, lijepo ti si,
Kad u tebi glada neima,
Ljuta glada i nevolje ljute!
Al te jadno danas pritisnuli
Krvni momci i oružje svijetlo,
Bojni konji, bijeli čadorovi,
Teška gvožđa i falake grozne.

Što će momci? što oružje svijetlo?
Što li konji? što li čadorovi?
Teška gvožđa i falake grozne?
Smail-aga krvav harač kupi
Po Gackome i okolo njega.
Posred polja popeo čadorje,
Pak rasturi haračlije ljute,
Haračlije, izjeli ih vuci,
Ter od glave po žut cekin ište,
A od ognja po debela ovna
I za noćcu obredom djevojku.

Od istoka haračlije jašu,
Vode golu na repovijeh raju;
Od zapada haračlije jašu,
Vode golu na repovijeh raju;
Jašu zmaji s sjevera i s juga,
Golu raju na repovijeh vode.
Jadna raja, rukuh naopako,
Slijedi konjske na konopcu trage.
Mili Bože, što je raja kriva?
Il je kriva gad što Turke mori?
Il je kriva što ih hrđa bije?
Što je kriva? - Kriva 'e što je živa,

A neima što Turčinu treba:
Žuta zlata i bijela hljeba.

Uto aga konja dobra
Pred čadorjem amo-tamo igra,
Ter džilitom oko bistro
I desnicu vježba hrabru.
Sad nadlijeće ine Turke skokom
Brza konja, sad nadmeće harbom,
Dobar junak, da je čovjek taki!

Pak gdje vidje, kakav plijen
Haračlije ljute vuku,
Zaletje se strelovito
Na kulašu dobru konju,
Ter u letu, kušnje radi,
Spodbi rukom džilit ljuti
I k prvoj ga vlaškoj glavi uputi.

Al i dobra u junaka
Drijemne katkad ruka hrabra.
Tako i tada prijeka zgoda htjede:
Spotače se kulaš brzi,
Zviznu zrakom džilit viti,
Ter lakokril nejednacijem letom
Mješte janjca mrka kosnu vuka,
I Saferu, što vodijaše vlaha,
Luč iz glave jedan izbi.
Prsnu oko na zelenu travu,
A Turčina mrka krvca poli.
Pisnu Ture kano guja ljuta;
Planu aga kano plamen živi:
Sramota je takome junaku
Kupit harač, ne skupit harača,
Džilitnut se, ne pogodit cilja,
Kamo l' slijepit mješte raje Turke,
Kamo l' da mu zlorad krst se smije.
Planu aga kano plamen živi;
Avaj, Bože, što će odsad biti,
Kad već dosad vlasi bjehu krivi!

"Mujo, Haso, Omere, Jašare,
Dede, kučke, konje dobre
Zaigrajte poljem ravnijem,
Da vidimo kako krsti trče!"
Ruknu aga ko bik ljuti.

Brze sluge brže poslušaše.
Zaigraše dobre konje poljem.
Stoji klika sluga na konjijeh,
Stoji trka konja pod slugami,
Stoji piska raje za konjima.
Prvi časak prestignut će, mniješ,
Konje vile raja lastavica;
Drugi časak razabrati ne mo'š,
Il su konji, il je raja brža;
Treći časak konji odmicati,
Jadna raja zaostajat stade;
A četvrti da pogledaš časak,
Jadna raja k zemlji popadala,
Ter je vuku konji krilonozi
I po prahu i po kalu:
Ektorove ispod grada Troje,
Kad već Troju ostaviše bozi.

Aga stoji, ini Turci stoje,
Ter prizorom žalosnijem
Gnjevno svoje pasu oko,
I svu groznu krvi žeđu
Vlaškom krvi, vlaškom mukom gase.
Pak kako im srce razigra se,
Grohotom se zasmijaše
Na lijep pogled, kada raja,
Kada pseta k crnoj zemlji paše.
Smijehom istijem kleti Ad se ori,
Kad se grešnik s vječnijem mukam' bori.

Ne malakšu Turci ljuti;
Malaksali konji dobri,

Groznom branom puti žive
Zavlačeći ravno polje,
Malaksali ter su postajali.

Tader aga: "More, sluge,
Crče raja, crče harač, sluge;
Već vi hajte uskrisite raju,
Ne bi li mi izbavili harač."

Loše sluge goreg gospodara
Spopadoše trostruke kandžije
Pak od brzijeh odskočiše konja,
Na sumrtvu juriš činit raju,
Ne bi li se povratila raja.

Nemiloga trak od biča,
U povodu vješte ruke,
Po bešćutnu zviždi zraku
I trostrucijem zubom gluhu
Mučeničku put progriza,
Ter krvava stvara vrela;
Il spotakne l' desnica se vikla,
Po tijelu crnomodrijeh
Slike zmija grozan piše,
Dok pod njime jadna žrtva izdiše.

"Ajde, rajo, na noge se,
Na noge se, krsti, pseta!"
S usta turskijeh polje razlijega se.
Tko je jači, iznemogle
Pod udarci skuplja duhe
I na lomne upire se noge;
A tko slabji, ko proz vječni
San i klete sliša riječi,
I nemili ostan ćuteć
Poluizbjeglu vraća dušu,
Ter se miče i četveronoške
Po zelenu gmiže polju,

Plačan dokaz, da ne samo stražnja
Trublja mrtve na sud budit more,
Kad trostruci isto biči tvore.

Gdje domilje krvi oblita
Do čadorja raja tužna,
Bijesan aga, neman ružna,
"Harač, rajo, harač!" riče,
"Harač, harač, il još gore biče!"

Stvorac višnji pticam nebo dade,
Tiha duplja i žuđena gnijezda;
Ribam vode i pučine morske,
Stan od stakla, nek se po njem šire;
A zvjerinju livade i gore,
Hladne špilje i zelene luge;
Jadnoj raji? - ne dade ni kore
Suha hljeba, da je suzam kvasi.
Al što velju? dade nebo dobro,
No je nesit sve već Turčin pobro.

"Harač, harač!" Otkud raji harač?
Otkud zlato, koji krova neima,
Mirna krova da ukloni glavu?
Otkud zlato, koji njive neima,
Nego tursku svojijem znojem topi?
Otkud zlato, koji stoke neima,
No za tuđom po brdijeh se bije?
Otkud zlato, koji ruha neima?
Otkud zlato, koji kruha neima?

- "Glad, golota, gospodaru!
Ah, pričekaj pet-šest dana,
Dok ti žuđen harač isprosimo!" -

"Harač, harač, rajo, treba!"

- "Hljeba, hljeba, gospodaru!
Ne vidjesmo davno hljeba!" -

"Čekaj, krstu, dokle s neba
Noć večeras pane tiha,
Pečenja ću mješte hljeba! -
Dotle, momci, jer su krsti bosi,
Potkujte ih, pas im nanu greba'!"
Aga doda ter pod čador hoda.

Vične sluge raju kvače,
A najveće Safer jednooki
Iznad inijeh gotov skače,
Ter na radost svijeh još veću
Plamti osvetit ugašenu svijeću.

Tu falaka škripa stoji,
Tu Safera rika divja:
"Harač, harač, rajo, treba!"
Tu kukavne jauk raje:
"Hljeba, hljeba, gospodaru;
Ne vidjesmo davno hljeba!"

- "Čekaj, krstu, dokle s neba
Noć večeras pane tiha,
Pečenja ću mješte hljeba!"
Klete riječi kletnik vraća. -

Ali tko će vjerno opisat
Prepaćene teške vaje?
Tko li srcem mirnijem slušat
Gorku žalost kolika je?...

Danak minu, za njim sumrak stade,
A za njime tiha noćca pade.
Nebesa se osuše zvijezdam,
Već što zapad mrki pramen ovi;
A krn mjesec o po neba trepti,
Tužna svijeća pozorišta tužna.

Usred polja mirna, pusta,
Starodavna raste lipa.
Pokraj nje su čadorovi,
A med njimi ponajljepši,
Ponajljepši, ponajveći
Agin čador ine natkrilio,
Kano labud ptica bijela
Bijele ptice golubove.

Bijeli se čadorje bijelo
Na tihotnoj mjesečini
Ko golemi grobovi pod snijegom,
Oko kojijeh doba u gluho
Zli se dusi vrzu i strašnijem
Slikam plaše prolaznika noćna,
Il mu uho pričinjenom
Rikom lava i lavežom pasa
I lelekom stradajućijeh gluše.

Grobovi su, mniš, otaca
Slovinskijeh, na daleče
Kijeh slovijaše ime slavno,
Oko kojijeh Turad divja
U po dana kano doba u gluho
Pogana se vrze i mozak
Hitri obrće, čijem, kako
Da rasplaši djecu plačnu,
Nad otražjem sreće bolje
Da ne cvile svoje jade prijeke.
Tlapi ti se, sad da lavom rika,
Tlapi ti se, sad da psetom laje;
A sad čuješ lelek mučenika,
Jauk, pisku, teške uzdisaje;

Čuješ zveku gvožđa okovnoga
I uza nju pomaganju gorku.
Slušaj, pobre, je l' i jauk tlapnja?
Slušaj zveku, je l' i zveka tlapnja?
Slušaj... slušaj ... ah, to tlapnja nije,
Jer te vidim gdje te boli jako...
Što?... ti plačeš?... ah, to tlapnja nije,
Ti bo s tlapnje, mnim, da ne bi plako!

Pred čadorjem oganj gori;
Oko njega promeću se Turci.
Tko nalaže novu vatri meku;
Tko napuhnuv mješinu od usta,
Potpuhuje, tijem da ljepše plamti;
Tko podvitijeh nogu čuči
Pokraj njega i golemu
Na prokolu tovna vrti ovna.
Cvrči pusti ovan pri žeravci,
A živ plamen oko njega liže,
Ter rasvijetlja rosu znojnu,
Ispod čalme što se Turkom roni.

Kad se Ture navrtilo ovna,
Skinuše ga s osovine teške,
Navališe na siniju pusta
I veljijem sasjekoše nožem.
Za gotovu sofru posjedaše
Gladni Turci kano gladni vuci,
Ter plijen nokti razglabati staše.
Najprvi se Smail-aga maša,
Za njim Bauk, za njim Turci ini
Lijepijem redom vuka u planini.
Namaknuše simita bijela
I svakome po rakije plosku,
Ter se krijepe simitom i mesom,
A žeženijem zalijevaju bijesom.

Kadli aga odolio gladu
I bijes druzijem udvojio bijesom,
Planu opet kano plamen živi:

Sramota je takome junaku
Kupit harač, ne skupit harača,
Džilitnut se, ne pogodit cilja,
Kamo l' slijepit mješte raje Turke,
Kamo l' da mu zlorad krst se smije.
Planu aga kano plamen živi,
A pak slugam: "Eto mesa dosti;
Bac'te raji oglodane kosti.
Bac'te kosti, spremajte pečenje,
Dok ve viknem, da gotovo bude."
Riknu aga, šetnu pod čadora.

Po'še sluge večer' večerati,
Večerati, pripremat veselje,
Suhe slame i konopca tvrda,
Čijem će kadit neposlušnu raju,
Nogam uvis, glavom strmoglavce,
Obješenu o lipovu granu;
Čijem će kadit, čijem li zlato vadit
Gole iz raje, u koje kruha neima.
A što raja? - Što će raja tužna?
Zemlja 'e tvrda, nebo je visoko;
Plačnijem srcem grozne sprave gleda,
Plačnijem srcem, al je suho oko.

Kada li se pripravile sluge,
Ne more im srce dočekati,
A najveće Ćor-Safere gamzi,
Da zavikne aga Čengijiću:
"Hazur, momci, s krstom lipovijem,
Penjite ga na lipovu granu!"

Dotle aga pod čadorom sjedi,
I s njim šaren Bauk vojevoda,
I Mustapa, pouzdan mu ćato,
I ostalo glavnijeh Turaka.

Po čadoru okol uokolo

Razastrti lijepi sazi
I dušeci vrh njih meci
Raskošno se šire i krepko
Pozivaju na razblude tijelo,
Na razblude i na sanak tihi.
U zakutku na malenu ognju
Praska skoro usječeno granje,
Il se cmari i pjesancu dragu
Plačuć pjeva, pjevajući plače.
A na srijedi o drvenu stabru,
Oko kog se uokolo
Bio čador ohol stere,
Visi oružje svijetlo i ljuto:
Smrtne cijevi i željezo kruto.

Demeskinje tu se sablje krive,
Stoput vlaškom napojene krvi;
Tu jatagan u osmero visi;
Male nože prebrojit je teško;
Diljku pušku pozlaćenu lijepo
Vele puta tu zamjerit moreš;
Samokresom ni broja se ne zna.

Al što ono uz topuz se sloni,
Divno čudo dosle neviđeno,
Krotko jagnje pokraj mrka vuka.
Tanka vila pored zmaja ljuta?
Gusle vidiš, al se ne boj, pobre,
Ne bi li ih razlupao topuz,
Prometnuo žice verigami,
Nevin lučac tetivom i lukom,
A konjica konjem od mejdana.
Ne boje se Slovinkinje vile
Uz šestoper da će poginuti;
Pače znadi, da gdje njega nije,
Tu ni pjesan slovinska ne zrije.

A na dvoru nebo divno
Crnijem tminam lice zakri,
I da 'e vidjet proz oblake,

Vlašići bi, zvijezde sitne,
Nad čadorom treptili bijelijem,
A mjesec bi vitorog te gledo
Sa zapada ispred zvijezda sjajnijeh
Ko prevodnik ispred stada ovan.

Noć je vani slijepa, gluha.
Nigdje glasa, već što sipi
Rosa sitna, ko da nebo plače.
Mrak se gusti, pomrčina gusta
Zapodjede ravnicom i gorom,
Da ne vidiš pred očima prsta,
A kamoli stazu pred sobome.
Teško onome koga sade
Stiže u putu noćca crna,
A noćišta jadan ne imade!

Pognaše se nebom vjetri,
A odande plahe munje,
Nebeskijem ognjem sjecajući,
Sad ti smrtne bliješte oči,
Sad još gušću, neg' bje prije,
Navlače ti na vid tminu.
Pak za njimi čuj sad grmljavinu,
Gdjeno najprije izdaleka tutnji,
Pak sve bliže, krupnje, strašnje
Urnebes se gromki goram ori.
Stoji tutanj neba i ravnine;
Stoji jeka drage i planine:
Sva je zgoda, bit će grada teška.
Teško onome koga sade
Stiže u putu noćca crna,
A noćišta jadan ne imade!

Al da vjetru dadeš pleći,
Pak kad sjekne oganj iz oblaka,
Da zjenicu upreš bistru,
Ter da gledneš niz vjetar ravninom,
Vidio bi gdje skup ljudi stupa:
Noć ih luči, al su zato skupa.

Sad im plamen ukazuje stazu;
Sad je otme noćca mrkla;
Ali oni stupaj laki
Mračnijem poljem naprijed steru
I daljinu izmed sebe
I čadorja hitro beru:
Noć je crna, radi bi noćištu,
Ter se jadni tminom provuć ištu.

Opet sjeknu plamen višnji.
Družba noćna sve se bliže kući,
Ter razabrat moreš veće
Tko je vodi i tko š njime hodi.
Valja da je jedno družbi glava,
A provodič vjeran drugo,
Tere vičan polju i gori
Putnu mrakom družbu prati.
Zirni, pobre, kako lako ide,
Ko da zrakom mutnijem pliva.
Mniš da naprijed sve ga nešto vuče,
Dokle njegov družba ina
S dvjesti nogu stupaj gazi.
Valja da se boji crne noći,
Pak bi rad već na noćište doći.

Al svjetlica što sad prva kresnu,
Družbu tajnu za čadorjem vidje,
Gdje se u red poredila redom
Sa tri strane, da je više bude,
Ter tu stoji četa noćna
Kano trijesak iznenada,
Il goruća kano lava,
S ognjenijeh što se gora
Na dolinu prleć saspe,
Baš bez brige kada smrtni zaspe.

Stoji četa, osluškuje glase,
Za razaznat gdje gospodar spava;

Ali ina glasa čuti nije,
Već što Safer s družinom se vrijednom
Mukam raji već unaprijed smije.

Pod čadorom aga sjedi,
Ter izmijenja tutum kafom,
Mrku kafu duhom paklenijem.
Ispod čalme čelo vedro
Namrštio mrskam tamnijem,
A junačko pod njim oko
Ko pramenom od oblaka
Namrčio, tere mukom muči.
Misli aga svakojake misli:
Od balčaka i od djevojaka,
I od lova i od sokolova,
I od zlata i od ljuta rata,
Od kolaca i Crnogoraca,
Od džilita i od kopja vita,
A pak planu kano plamen živi:
Sramota je takome junaku
Kupit harač, ne skupit harača,
Džilitnut se, ne pogodit cilja,
Kamo l' slijepit mješte raje Turke,
Kamo l' da mu zlorad krst se smije.
Planu aga kano oganj živi,
Al gdje glasne o stožeru gusle
Med oružjem junak spazi,
Stuknu malo bijes krvni,
A usladi krv se gorka
Ko nebeskijem skladom struna.
I što krvi žeđ bje prije,
Tad postade pjesme žeđa:
Tolika se slast iz pjesni lije!

Pak Bauku govorio aga:
"Oj Bauče, vrijedna vojevodo,
Tebe hvale da si junak dobar;
Al da udre miši iz planina,
Kaž', Bauče, koliko bi miša
Ti jedinac junak posjekao?"

- "Daj šestinu, dobri gospodaru." -

"Hrđo, kučko, vojvodo Bauče,
Mislio sam da si junak bolji;
Da udari dvadeset Brđana,
Vjera turska tako mi pomogla,
Jedin' bih im poodsjeco glave. -
Ali sam se malne zabrinuo,
Lulu pijuć i prevrćuć misli,
Gdje nam noćca ne dopušta mrka
Da se s krstom kadeć zabavimo.
Vjera moja, ti si pjevač dobar,
A ja željan gusal' i pjevača:
De zapjevaj, da me želja mine."

Usta Bauk, gusle skide,
A pak smjeran, podvitijeh nogu
Na prijašnje sjede mjesto;
Ter nasloniv pred sobome
Na mek dušek žice glasne,
Gudnu lučcem zveketnijem
Amo-tamo po konjskome repu;
Pak gdje klinac nekoliko puta
Krenut škrinu, u gromovit
Uz udesne strune veće
Glas ovako, lukav pjevac, zače:

"Mili Bože, čuda velikoga,
Kakav bješe Rizvan-aga silni
I na sablji i na kopju vitu,
I na puški i na nožu ljutu,
I na šaci i na dobru konju!
Siđe aga u polje Kosovo
Pak zakupi careva harača,
Sve od glave po žut cekin ište,
A od ognja po debela ovna
I za noćcu na obred djevojku.

Kupi aga careva harača,
Tvrda raja daje i ne daje.
Gdje od glave po žut cekin ište,
Otud često ni bakrena neima;
Gdje od ognja po debela ovna,
Daju mu ga, rebra mu se vide;
A gdje za noć mlađanu djevojku,
Otuda mu kužne babe neima.

Apsi aga tvrdoglavu raju,
Ter je poljem narazance redi,
Pak je konjem preskakivat stade.
Prvijeh deset preskočio aga;
Druzijeh deset preskočio aga;
A kad nasta treće desetero,
Bijesan đogo bijesno podigrava,
Pak gdje skoknu, pusti kolan puče,
Silan aga na travi se nađe.

Malo tome vrijeme postajalo,
Ode šapat od usta do usta
Po ubavu polju Kosovome.
Što je dalje, sve to jače raste,
Dalje smijeh, dalje sprdnja raji,
Dok proniknu pjesma iz gusala,
Ter sad pjeva po Kosovu slijepac:
'Hrđa bješe Rizvan-aga silni.'"

Još dok kobna pjesma iz usta
Bauku se grmeć razlijegaše,
Tko 'e u agu, a ne u pjevača
Pogled upro, taj mogaše
Po licu mu poznat jade,
Boli, srdžbe, gnjeve, bijese,
I stotinu inijeh srda,
Ponositu štono u srcu
Na ćuh svaki bruke i ruga
Krvavijem nokti gnijezdo riju.

Krvav plamen najprije mu buknu
Gnjevnu u srcu suproć raji crnoj,
Suproć vlahom, psetom, krstu
Lipovome, štono vrijedan nije
Uz Turčina da ga sunce grije.

Gvožđa, otrov, konop, nože,
Palu, oganj, kolac grozni,
Ulje vrelo i sto muka
U čas jedan junak smišlja,
Za izgladit gorkoj bruci trage
I sačuvat uspomenu čistu,
Čisto ime uz glas strune blage.

Na obrve crn mu oblak sjeda;
Plamte oči poput ognja živa;
Crljen plamen uz obraz mu liže;
Strašnijem bijesom nozdrve se šire;
A na usti, ispod pjene bijele,
Grozan, paklen izraz stade,
Ko da veli: raja nek propade,
Samo pjesni čuvat se valjade!

Al gdje Bauk zadnju riječcu izusti,
Jednijem mahom ko da munja
Proz mozak mu sjeknu plaha:
Raja sama bruci svjedok nije,
Raja sama neima oči i usta;
Tuci raju, tuci Turke k jednu,
Samo čuvaj uspomenu vrijednu!

Ali uto miso strašnu
U dubine srcu aga topi;
Crte licu kroti, tješi, blaži,
A po licu sve to jače maša
Srdžbe plamen; hoće da se miran
Svijetu ukaže, a vas dršće i trepti.
Pak najposlije, gdje golema ijeda

Pred svjedoci sakrit ne uzmognu,
Usta i viknu bukteć: "Hazur, momci,
Hazur s krstom, hazur s ljutijem noži,
S palom, s ognjem, s kolcem, s uljem vrelijem;
Raskivajte sve paklene vlasti!
Ja sam junak, to će pjesma rijeti;
K tom će cilju svi ko žrtva pasti!..."

Aga dobro ne doreče,
A na dvoru puška grmnu
I Saferu, koji prvi
Na glas agin gotov skoči,
U noć drugo prosu oko;
Ter što danas činit ljuti
Džilit poče, smrtno zrno doče.

"Vlasi, vlasi!" svudar vika jeknu.

Uto jedan čete dio
U čadorje naboj sasu.
"Vlasi, vlasi!" Turci viču,
"Konja, konja!" grmi aga.

Dio drugi tada grunu.
"Vlasi odasvud, puške, nože!"
"Konja, konja, Haso, konja!"

Diljke isprazni dio treći;
I već Hasan, vižla brži,
Izvede mu dobra konja.
Posjest aga gdje ga htjede,
Iz oblaka munja kresnu,
I vruć purak sa zemljom ga svede:
Noć je mračna; ne znaš tko ga svali,
Al tu blizu Mirko puške pali...
Proz noć crnu prhnu bez tijela

Hrabra duša, gola, nevesela!...

Pade aga, al se Turci bore,
Već što tmina čudit ti se ne da
Kolika se tu junaštva tvore.

Od mraka se ne razbire ništa;
Pak kad sijevne oganj sa nebesa,
Il iz puške pouzdanu drugu,
Često put se krst i Turčin nađu
Na dohvatu noža ljuta,
Gdje mnijahu puškomet je puta,
Ter se grle rukam gvozdenijem,
Ter se ljube kljunom gvozdenijem
Krst i prorok, dok jednoga teče:
Tolika im mržnja srca peče!

U odjeći noći crne
Prijeka u krvcu smrt po polju grezne;
Plahom munjom oči joj se svijetle,
A proz kosti hladan vjetar duje;
Glasom groma grozna podvikuje
Sada "kuku!", sada "medet, medet!",
Sad "pomozi, o Isuse blagi!"
I uzdiše, pišti, ciči, hripi,
A pak grabi sad krste, sad Turke,
Ter im svojijem ruhom oči veže.

Tu pogibe uzdan agin ćato,
Mujo, Haso, Omer, Jašar ljuti
I trideset inijeh Turaka.
A Bauka spasi noćca mrkla,
I ostalo što se još izmaknu.

Al tko ono pokraj age leži?
Ter na mrtva mrtav gnjevno reži?

Novica je; ljut ga Hasan smaknu,
Baš gdje junak k mrtvu skoči lavu,
Izmed Turak' da mu skine glavu.

Grad iz cijevi smrtni presta,
A navali grad s nebesa:
Četa noćna pod čadorje uđe.
Noć je strašna, krvi oblita,
Tamna, crna; blago četi sade,
Gdje već trudna na noćište pade.